

PAŽYMA APIE JUOZO KRIKŠTAPONIO (KRIŠTAPONIO) BIOGRAFIJĄ IR VEIKLĄ

Juozas Krikštaponis (Krištaponis), Jono gimė 1912 m. kovo 1 d. Ukmergės apskrities Užulėnio kaime. 1941 m. rugpjūčio 1 d. priimtas į Kauno komendantūros Tautinio darbo apsaugos batalioną 2-osios kuopos vadu. 1941 m. rugpjūčio 25 d. perkeltas į lietuvių savisaugos dalinio 2-ąjį pagalbinės policijos tarnybos (PPT) batalioną 2-osios kuopos vadu. Tarnybą 2(12)-ajame PPT batalione baigė 1942 m. LLA narys nuo 1943 m. 1944 m. - Vietinės rinktinės kuopos vadas. 1944 m. vasarą įsitraukė į antisovietinį partizaninį pasipriešinimą. Būdamas Vyčio apygardos vadu žuvo 1945 m. sausio 12 d. Užulėnio miške.

Asmenvardžio naudojimo faktai neleidžia daryti galutinės išvados (reikia papildomų tyrimų), bet galima daryti atsargią prielaidą, kad tikrasis J. Krikštaponio (Krištaponio) asmenvardis buvo *Krištaponis*. Galima prielaida, atgavus nepriklausomybę tikrasis asmenvardis *Krištaponis* dėl dokumentuose pasitaikančių įvairių variacijų pradėtas klaidingai rašyti kaip *Krikštaponis*. Tai neturėtų klaidinti dėl asmens tapatybės. Tai vienas ir tas pats asmuo.

Atlikti istorikų tyrimai rodo, kad Baltarusijoje nacių okupacinė vadovybė 2-ąjį batalioną (vadas – mjr. A. Impulevičius) 1941 — 1943 m. panaudojo žydų, karo belaisvių ir civilių gyventojų žudynėse. 1941 m. spalio, lapkričio ir gruodžio mėn. 2-asis PPT batalionas daugiau nei penkiolikoje Baltarusijos vietovių sušaudė 15 452 žydus. Žudynėse dalyvavo visos trys 2-ojo PPT bataliono kuopos (1-oji, 2-oji ir 3-oji). Be to, batalionas buvo panaudotas karo belaisvių stovyklų kalinių žudynėms. 1941 m. spalio ir lapkričio mėn. maždaug šešių akcijų metu 2-asis PPT batalionas sušaudė ne mažiau kaip 2360 Minsko karo belaisvių stovyklos Nr. 352 kalinių. Karo belaisvių žudynėse dalyvavo visos trys bataliono kuopos.

Archyviniai dokumentai rodo, kad 1941 m. spalio – gruodžio mėnesiais ltn. Juozas Krikštaponis (Krištaponis) ir ltn. Nikodemus Reikalas galėjo pakaitom eiti 2-ojo PPT bataliono 2-osios kuopos vado pareigas. Buvusių 2-ojo PPT bataliono policininkų parodymai liudija, kad ltn. J. Krikštaponis (Krištaponis) vadovavo 2-ojo PPT bataliono 2-ajai kuopai Rudensko žydų geto kalinių ir karo belaisvių stovyklos (Stalag) Nr. 352 kalinių žudynėse, o ltn. N. Reikalas vadovavo 2-ajai kuopai Slucko, Klecko, Minsko ir Borisovo žydų getų kalinių žudynėse. Iš žinomų archyvinių dokumentų neaišku, kas vadovavo 2-ajai kuopai kitose žudymo akcijose (reikalingi papildomi tyrimai).

*****

Juozas Krikštaponis (Krištaponis), Jono gimė 1912 m. kovo 1 d. Ukmergės apskrities Taujėnų valsčiaus Užulėnio kaime. Baigė Lėno pradžios mokyklą, Raguvos progimnaziją, Marijampolės gimnaziją. 1932 m. įstojo ir 1934 m. rugsėjo 15 d. baigė Karo mokyklą Kaune, jam suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis. Vėliau paskirtas Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Algirdo 2-ojo pėstininkų pulko jaunesniuoju karininku. 1936 m. gruodžio 31 d. suteiktas leitenanto laipsnis. 1938 m. rugpjūčio 19 d. perkeltas į Karo mokyklą, paskirtas būrio vadu. 1938 m. baigė fizinio lavinimo instruktorių kurso laidą. 1938 m. sukūrė šeimą. Žmona – Kunigunda Sliesoraitytė, su kuria išsiskyrė nacių okupacijos metais. Vaikų neturėjo.

Karo mokyklos 1938 m. gana trafaretinėje atestacijoje (su mažomis variacijomis, beveik taip pat apibūdinami ir kiti karininkai) rašoma, kad leitenantas „Juozas Krištaponis“ „valstybės ir tautos reikalams jautrus“. Jis apibūdintas kaip drausmingas, pakankamai savarankiškas, iniciatyvus, rūpestingas, su išvystytu atsakomybės jausmu ir t. t. Iš atestacijos galima susidaryti teigiamą socialaus ir gabaus karininko įspūdį (Alfredas Rukšėnas, *Kauno tautinio darbo apsaugos 2-ojo pagalbinės policijos tarnybos bataliono karių kolektyvinė biografija* (disertacija) (toliau – A. Rukšėnas, *Kauno tautinio...*), Vilnius: Klaipėdos universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2013 m., p. 91 - 92; Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos ltn. Juozo Krištaponio 1938 m. atestacija, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 930, ap. 8, b. 738, l. 47 a. p.).

Pradžioje reikia paaiškinti dėl asmenvardžio naudojimo painiavos. Minėtoje 1938 m. atestacijoje asmenvardis įrašytas kaip *Krištaponis* (LCVA, f. 930, ap. 8, b. 738, l. 47 a. p.). Nuteistų 2-ojo pagalbinės policijos tarnybos bataliono (PPT) policininkų parodymuose, kituose dokumentuose daugiausia nurodoma pavardės forma *Krištaponis*, tik kai kur - *Krikštaponis*. Išlikusiuose pilnuose 2-ojo PPT bataliono eilinių sąrašuose nėra asmenvardžių *Krikštaponis* ir *Krištaponis*. Išlikusiame pilname 2-ojo PPT tarnybos bataliono karininkų 1941 m. rugpjūčio 25 d. sąrašė minimas 2-osios kuopos vadas „ltn. Juozas Krikštaponis“ (LCVA, R-1444, ap. 1, b. 3, l. 113 – 114). 1941 m. spalio 6 d. į Baltarusiją išvykusių karininkų pilname sąrašė jau figūruoja 2-osios kuopos vadas „ltn. Juozas Krištaponis“ (2-ojo PPT bataliono vado mjr. Antano Impulevičiaus 1941 m. spalio 6 d. įsakymas Nr. 42, LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 3, l. 159 a.p.) 1941 m. gruodžio 1 d. J. Krikštaponio (Krištaponio) pakėlimo kapitono laipsniu dokumente rašoma „Ltn. Krištaponis Juozas, Jono“ (LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 2, l. 45). Išlikę keli originalūs dokumentai su autentišku parašu, kur J. Krikštaponis (Krištaponis) pasirašo kaip „kuopos vadas ltn. Krištaponis“ (Kuopos vado ltn. Krištaponio 1941 m. lapkričio 4 d. raštas 2-ojo PPT bataliono vadui, LCVA, f. R-1444, ap.1, b. 18, l. 398 a. p.; LCVA, f. R-1444, ap.1, b. 2, l. 15). NKVD 1945 m. dokumente rašoma apie „Krištaponio Juozo, Jono“ nukovimą kautynėse (LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo gen. mjr. P. Kapralovo 1945 m. rugpjūčio 29 d. pažyma SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvoje gen. ltn. I. Tkačenkai

apie J. Krištaponio nukovimą karinės operacijos metu, *LYA*, f. K-21, ap. 1, b. 49, l. 199). Taip pat išliko originalūs partizanų dokumentai, kur minimas partizanų vadas *Krikštaponis* ir *Krištaponis*. Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio 1947 m. rugpjūčio 28 d. protokole rašoma, kad pirmuoju Vyčio apygardos vadu buvo „leitenantas Krikštaponis“ (<http://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc4969>). Rytų Lietuvos srities partizanų vadų sąskrydžio 1952 m. birželio 7 d. protokole rašoma, kad partizanų vadai nutarė rinkti medžiagą apie žuvusius partizanus: Vyčio apygardos pirmąjį vadą „Joną (neteisingai užrašytas vardas, - *red.*) Krištaponį“ ir kitus (*LYA*, f. K-1, ap. 45, b. 396 (5857, t. 3), l. 213 – 214). Vyčio apygardos vado Broniaus Karbočiaus-Algimanto 1952 m. balandžio 10 d. rašte Vyčio apygardos Gedimino rinktinės vadui Žilvyniui rašoma: „Mano turimomis žiniomis buvęs VYV (Vyčio apygardos vadas, koduotas sutrumpinimas, – *red.*) Krištaponis gali būti kandidatu Karžygio garbės vardui gauti. Nežiūrint, kad jo veikla buvo trumpa, tačiau ypatingai kūrybiška sunkiausiomis partizano dienomis. Man yra težinomas ir stiprus organizacinis pagrindas, kurį jis yra davęs VY (Vyčio apygardai – *red.*) pačioje sąjūdžio užuomazgoje“ (<http://epartizanai.archyvai.lt/dokumentai/3/doc5609>). Partizanų vadai, norėdami suteikti Laisvės kovotojo karžygio garbės vardą (jis nebuvo suteiktas), tikriausiai, nežinojo apie J. Krištaponio (Krištaponio) veiklą Baltarusijoje. 1949 m. Vyčio apygardos vienai rinktinei buvo suteiktas „Krištaponio“ vardas.

J. Krištaponio (Krištaponio) sesers Veronikos pavardė publikuotuose atsiminimuose rašoma kaip „Krikštaponytė“ (*Laisvės kovų ir netekčių metai: laisvės kovotojų prisiminimų rinktinė*, sud. R. Kaunietis, Vilnius: Margi raštai, 2016, p. 495). Pateikti asmenvardžio naudojimo faktai neleidžia daryti galutinės išvados (reikia papildomų tyrimų), bet galima daryti atsargią prielaidą, kad tikrasis J. Krištaponio (Krištaponio) asmenvardis buvo *Krištaponis*. Galima prielaida, atgavus nepriklausomybę tikrasis asmenvardis *Krištaponis* dėl 2-ojo PPT bataliono, sovietiniuose ir partizanų dokumentuose pasitaikančių įvairių variacijų pradėtas klaidingai rašyti kaip *Krikštaponis*. Tai neturėtų klaidinti dėl asmens tapatybės. Daugelis prieškarinio Lietuvos biografinių faktų sutampa. Pavyzdžiui, 2(12)-ojo bataliono vado mjr. A. Impulevičiaus gruodžio 18 d. pasirašytame 1941 m. gruodžio 1 d. J. Krištaponio (Krištaponio) pakėlimo kapitono laipsniu dokumente rašoma, kad „ltn. Krištaponis Juozas, Jono“ gimė 1912 m. kovo 1 d. Ukmergės apskrities Taujėnų valsčiaus Užulėnių kaime (*LCVA*, f. R-1444, ap. 1, b. 2, l. 45). Tie patys gimimo laiko, gimimo vietos, mokymosi biografiniai duomenys žinomi iš artimųjų, kitų žmonių ir apie Vyčio apygardos vadą Juozą Krištaponį (Krištaponį) (Juozas Krištaponis (Krištaponis), <http://genocid.lt/centras/lt/653/a/>; *Aukštaitijos partizanų prisiminimai, II dalis, 1 knyga* (toliau - *Aukštaitijos partizanų.....*), sud. R. Kaunietis, Vilnius: Vaga, 1998, p. 217 - 225). Taigi, tai vienas ir tas pats asmuo.

1940 m. spalio 3 d. J. Krikštaponis (Krištaponis) buvo paskirtas Raudonosios armijos (RA) 29-ojo Šaulių teritorinio korpuso 184-osios šaulių divizijos fizinio lavinimo instruktoriumi. Kilus Vokietijos - SSRS karui, pasitraukė iš RA. 1941 m. liepos 16 - 25 d. tarnavo lietuvių karių Vilniaus įgulos 2-ajame apsaugos pulke. 1941 m. rugpjūčio 1 d. priimtas į Kauno komendantūros Tautinio darbo apsaugos batalioną 2-osios kuopos vadu. 1941 m. rugpjūčio 25 d. perkeltas į lietuvių savisaugos dalinio 2-ąją pagalbinės policijos tarnybos batalioną 2-osios kuopos vadu. 2-asis pagalbinės policijos tarnybos batalionas 1941 m. spalio 28 d. pervadintas 2-uuju apsaugos batalionu, nuo 1942 m. vasario 15 d. – 12-uuju batalionu. Trumpinant, toliau pažymoje 2-asis pagalbinės policijos tarnybos batalionas bus vadinamas **2-uuju batalionu** (*Lietuvos kariuomenės karininkai 1918 - 1953, t. 4* (toliau - *Lietuvos kariuomenės...*), Vilnius: Lietuvos nacionalinio muziejaus biblioteka, 2004, p. 217; Juozas Krikštaponis (Krištaponis), <http://genocid.lt/centras/lt/653/a/>; Stasys Knezys, Kauno karo komendantūros Tautinio darbo batalionas 1941 m. (toliau – S. Knezys, Kauno karo...), *Genocidas ir Rezistencija*, Vilnius: LGGRTC, 2000, Nr. 1(7), p. 153).

2-asis batalionas (1-oji, 2-oji ir 3-oji kuopos, štabas), vadovaujamas mjr. Antano Impulevičiaus, 1941 m. spalio 6 ir 8 d. iš Kauno išvyko į komandiruotę Baltarusijoje (Minsko, Borisovo, Slucko sritis). Tarp išvykusiųjų karininkų minimas ir 2-osios kuopos vadas leitenantas „Juozas Krištaponis“ (Alfredas Rukšėnas, Kauno 2-asis pagalbinės policijos tarnybos batalionas ir gyventojų žudynės Baltarusijoje 1941 - 1943 m. (toliau – A. Rukšėnas, Kauno 2-asis...) *Genocidas ir Rezistencija*, Vilnius: LGGRTC, 2007, 2(22), p. 29; 2-ojo bataliono vado mjr. A. Impulevičiaus 1941 m. spalio 6 d. įsakymas Nr. 42, LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 3, 159 a. p.).

Atlikti istorikų tyrimai rodo, kad Baltarusijoje nacių okupacinė vadovybė 2-ąją batalioną (vadas – mjr. A. Impulevičius) 1941 — 1943 m. panaudojo žydų, karo belaisvių ir civilių gyventojų žudynėse. Minėtas batalionas buvo panaudotas Minsko srities miestuose bei miesteliuose įsteigtų žydų getų ir karo belaisvių stovyklų naikinimui. 1941 m. spalio, lapkričio ir gruodžio mėn. 2-asis batalionas daugiau nei penkiolikoje Baltarusijos vietovių sušaudė 15 452 žydus. Žudynėse dalyvavo visos trys 2-ojo bataliono kuopos (1-oji, 2-oji ir 3-oji). Be to, batalionas buvo panaudotas karo belaisvių stovyklų kalinių žudynėms. 1941 m. spalio ir lapkričio mėn. maždaug šešių akcijų metu 2-asis batalionas sušaudė ne mažiau kaip 2360 Minsko karo belaisvių stovyklos Nr. 352 kalinių. Karo belaisvių žudynėse dalyvavo visos trys 2-ojo bataliono kuopos (1-oji, 2-oji ir 3-oji) (A. Rukšėnas, Kauno 2-asis..., p. 54 – 55; Arūnas Bubnys, Lietuvių karinės policinės struktūros ir žydų persekiojimas, *Lietuvos žydų žudynių byla*, sudarė Alfonsas Eidintas, Vilnius: Vaga, 2001, p. 694 – 698).

Atskirai aptartinas klausimas dėl duomenų, kurie rodo, kad 2-o bataliono 2-osios kuopos vado pareigas 1941 m. rudenį ėjo du asmenys: lt. Jozas Krikštonis (Krištonis) ir lt. Nikodemas Reikalas.

2-ojo bataliono vado mjr. A. Impulevičiaus pasirašytame 1941 m. rugpjūčio 22 d. raporte Kauno komendantūrai minimas 2-osios kuopos vadas „Krikštonis Jozas“ ir 3-osios kuopos vadas kpt. Jozas Ūselis (*LCVA*, R-1444, ap. 1, b. 18, l. 176 – 176 a.). Išlikusiame pilname 2-ojo bataliono karininkų 1941 m. rugpjūčio 25 d. sąrašė minimas 2-os kuopos vadas „lt. Jozas Krikštonis“ (*LCVA*, R-1444, ap. 1, b. 3, l. 113 – 114). 2-ojo bataliono vado 1941 m. rugsėjo 4 d. rašte pasirašo 2-osios kuopos vadas „lt. Krištonis“ (*LCVA*, f. R-1444, ap.1, b. 2, l. 15). 1941 m. spalio 6 d. į Baltarusiją išvykusių 2-ojo bataliono karininkų pilname sąrašė 2-osios kuopos vadu įrašytas „lt. Jozas Krištonis“, 1-osios kuopos vadu Zenonas Kemžūra ir 3-osios kuopos vadu Jozas Ūselis (2-ojo bataliono vado mjr. A. Impulevičiaus 1941 m. spalio 6 d. įsakymas Nr. 42, *LCVA*, f. R-1444, ap. 1, b. 3, l. 159 a.p.) Taip pat yra „kuopos vado lt. Krištonio“ 1941 m. lapkričio 4 d. raštas 2-ojo bataliono vadui su autentišku J. Krikštonio (Krištonio) parašu (*LCVA*, f. R-1444, ap.1, b. 18, l. 398 a. p.) J. Krikštonio (Krištonio) pakėlimo kapitono laipsniu 1941 m. gruodžio 1 d. anketoje rašoma, kad „lt. Krištonis Jozas, Jono“ „kuopos vadas nuo 1941 m. rugpjūčio 1 d.“ Antrojo bataliono vadas mjr. A. Impulevičius gruodžio 18 d. padaro prierasą minėtoje anketoje - „tinkamas būti pakeltas į kapitono laipsnį“ ir pasirašo (*LCVA*, f. R-1444, ap. 1, b. 2, l. 45). J. Krikštonį (Krištonį) 1941 m. rudenį ėjus 2-osios kuopos vado pareigas mini trys skirtingu laiku apklausti buvę 2-ojo bataliono policininkai: 2-osios kuopos eilinis Stasys Rutkauskas (S. Rutkausko 1961 m. lapkričio 18 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. b. 47386/3, t. 3, l. 337), 2-osios kuopos jaunesnysis karininkas Martynas Kačiulis (M. Kačiulio 1980 m. liepos 14 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1159, l. 69) ir 3-osios kuopos vadas Jozas Ūselis (J. Ūselio 1962 m. sausio 26 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. b. 47386/3, t. 3, l. 63). Apie J. Krikštonį (Krištonį), buvus 2-ojo bataliono 2-osios kuopos vadu, rašoma minėtoje knygoje (*Lietuvos karininkai, t. 4, ..., p. 277*). Tačiau 2-osios kuopos policininkai Baltrus Simonavičius, Stanislovas Gervinas, minėtasis M. Kačiulis, 1948 m. vasarą tardymo metu parodė, kad 1941 m. spalio pabaigoje ir lapkričio mėnesiais 2-ajai kuopai vadovavo lt. Nikodemas Reikalas. Kodėl M. Kačiulio parodymai prieštaringi, neaišku, reikalingi papildomi tyrimai. Be to, 2-osios kuopos buvęs policininkas Jonas Arlauskas 1961 m. rugsėjo 1 d. tardyme liudijo, kad 2-osios kuopos vadas buvo N. Reikalas (B. Simonavičiaus 1948 m. rugpjūčio 4 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11238, t. 1, l. 103-108; S. Gervino 1948 m. liepos 28 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11238, t. 1, l. 199-206 a. p.; M. Kačiulio 1948 m. liepos 8 d. ir 16 d. tardymo protokolai, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11238, t. 1, l. 278, 283 a. p.; Jono Arlausko 1961 m. rugsėjo 1 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b.

47386, t. 3, l. 361). Iš kitų dokumentų matyti, kad ltn. N. Reikalas 1941 m. rugpjūčio 28 d. buvo priimtas tarnybon į 2-ąjį batalioną ir paskirtas ginklininku, jis priskirtas „algai kuopos vado teisėmis“ (Įsakymas 2-ajam batalionui Nr. 9, 1941 09 03, *LCVA*, f. R-1444, ap. 1, b. 3, l. 124, Įsakymas 2-ajam batalionui Nr. 12, 1941 09 06, *LCVA*, f. R-1444, ap. 1, b. 3, l. 127; *Lietuvos karininkai, t. 6...*, p. 243). Dokumentai rodo, kad 1941 m. gruodžio 17, 19, 23 ir 27 d. ltn. N. Reikalas turėjo būti Kaune ir tikrinti sargybas prie Karo ligoninės (Stovyklos viršininko kpt. Eligijaus Sližio 1941 m. gruodžio 20 d. savaitinis sargybų tikrinimo planas; Stovyklos viršininko kpt. E. Sližio 1941 m. gruodžio 17, 19 d. raportai, *LCVA*, f. R-1444, ap. 1, b. 14, l. 61 – 65).

Aukščiau minėti ir kiti, su 2-uju batalionu susiję dokumentai rodo, kad 1941 m. spalio – gruodžio mėnesiais ltn. Juozas Krikštaponis (Krištaponis) ir ltn. Nikodemas Reikalas galėjo pakaitom eiti 2-ojo bataliono 2-osios kuopos vado pareigas, todėl aktualu identifikuoti ltn. J. Krikštaponio (Krištaponio) vaidmenį konkrečiuose įvykiuose.

2-ojo bataliono 2-osios kuopos policininkai 1941 m. spalio 10 d. sušaudė apie 70 Rudensko žydų geto kalinių. 1941 m. spalio 16 d. lietuvių bataliono 1-osios ir 2-osios kuopos policininkai sušaudė 625 stovyklos Nr. 352 kalinius. 1-oji ir 2-oji kuopos 1941 m. spalio 21 d. sušaudė apie 1000 Kaidanavos žydų geto kalinių. 2-ojo bataliono visos trys kuopos 1941 m. spalio 27 d. ir 28 d. Slucke dalyvavo apie 2250 žydų sušaudyme. 1941 m. spalio 30 d. Klecko žudynėse buvo sušaudyta apie 2000 žydų. Dalyvavo visos trys 2-ojo bataliono kuopos. 1941 m. spalio mėn. 1-os ir 2-os kuopų policininkai dalyvavo Maladečno miestelio žydų geto sunaikinime (nužudyta apie 200 žydų). 1941 m. lapkričio 7 d. ir 20 d. 2-asis batalionas (visos kuopos) dalyvavo Minsko žydų geto sunaikinimo akcijoje ir sušaudė apie 4166 žydus. 2-ojo bataliono 2-oji kuopa 1941 m. lapkričio 9 d. ir 10 d. dalyvavo Borisovo žydų geto naikinimo akcijoje. Tuomet 2-ojo bataliono policininkai sušaudė ne mažiau kaip 1000 žydų. 1941 m. lapkričio ar gruodžio mėnesį 2-asis batalionas (dalyvavo visos kuopos) sušaudė apie 400 Baranovičių miesto žydų geto kalinių (A. Rukšėnas, *Kauno 2-asis...*, p. 30 - 50).

Vokiečių 11-asis rezervinės policijos tarnybos batalionas Rudensko miestelio apylinkėse 1941 m. spalio 10 d. ir 11 d. vykdytos akcijos metu suėmė 189 asmenis, iš jų 188 buvo sušaudyti (Baltarusijos komendanto 1941 m. spalio 19 d. pranešimas apie padėtį Baltarusijoje nuo 1941 m. spalio 1 iki 16 d., *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – *LYA*), ap. 58, b. 47439/3, t. 2, l. 109 - 111). 1941 m. spalio mėn. vakarinėje Rudensko dalyje, prie geležinkelio buvo sušaudyta 70 žmonių (Марат Ботвинник, *Памятники геноцида евреев Беларуси*, Минск: Беларуская навука, 2000, c. 90; Rudensko komisijos 1944 m. spalio 10 d. aktas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47750/3, t. 4, l. 8). Šioje akcijoje dalyvavo ir vokiečių 11-ajam rezerviniam policijos tarnybos batalionui pavaldus

lietuvių 2-asis batalionas, kurio sudėtyje buvo 2-oji kuopa. Minėtos operacijos metu 1941 m. spalio 10 d. buvo likviduotas Rudensko miestelyje veikęs žydų getas.

Archyviniai dokumentai rodo, kad spalio 10 d. mėn. į Rudensko miestelį iš Minsko traukiniu kartu su vokiečių kariškiais atvyko 2-ojo bataliono 2-osios kuopos policininkai. Dalis lietuvių policininkų, vykdydami karininkų įsakymus, apsupo miestelį ir jį saugojo. Kiti kartu su vokiečių policininkais ėjo į žydų gyvenamus namus, ten suiminėjo vyrus, moteris ir vaikus bei varė juos į aikštę šalia pašto. Iš čia pasmerktieji dviem grupėmis buvo nuvaryti į egzekucijos vietą šalia karjero (čia buvo iškastos duobės). 2-osios kuopos policininkai, vadovaujami 2-osios kuopos karininkų, pasmerktuosius sušaudė (A. Rukšėnas, *Kauno 2-asis...*, p. 31-32; M. Kačiulio 1980 07 14, E. Guogos 1982 02 24, B. Stimburio 1982 02 23 apklausų protokolai, *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1159, l. 68 - 69, 217, 229; M. Kačiulio 1982 08 16, E. Guogos 1982 08 19 apklausos protokolai, *LYA*, ap. 46, b. 1160, l. 11, 18 - 19, 98, 134 - 135; J. Plaščinskio 1981 02 19 tardymo protokolas, *LYA*, ap. 46, b. 1287, l. 24; J. Vuosaičio 1961 04 24 tardymo protokolas, *LYA*, ap. 58, b. 47386/3, t. 3, l. 278 - 279).

2-ojo bataliono 2-osios kuopos policininkai 1941 m. spalio 10 d. sušaudė apie 70 žmonių, t. y. apie 23 proc. Rudensko žydų geto kalinių (jų buvo apie 300) ir taip prisidėjo prie visiško geto sunaikinimo (A. Rukšėnas, *Kauno 2-asis...*, p. 32; E. Guogos 1982 02 24, B. Stimburio 1982 02 23 tardymo protokolai, *LYA*, ap. 46, b. 1159, l. 217, 229; M. Kačiulio 1982 08 16, S. Gervino 1982 08 18 apklausos protokolas, *LYA*, ap. 46, b. 1160, l. 12, 66).

Pažymėtina, kad ltn. J. Krikštaponis (Krištaponis), kaip gaunantis priedą prie algos, 1941 m. spalio 9 d. minimas 2-ojo bataliono vado įsakyme (2-ojo bataliono vado mjr. A. Impulevičiaus 1941 m. spalio 9 d. įsakymas Nr. 43, *LCVA*, f. R-1444, ap.1, b.3, l. 164). 2-ojo bataliono 2-osios kuopos vado ltn. J. Krikštaponio (Krištaponio) dalyvavimą Rudensko miestelio žydų geto likvidavime liudija buvusio 2-osios kuopos policininko jaunesniojo karininko Martyno Kačiulio parodymai. M. Kačiulis 1980 m. liepos 14 d. apklausoje parodė: „Po kurio laiko, matyti, kas tai įsakė šaudyti suvarytus žvyrduobėse žmones, nes kuopos vadas leitenantas Krikštaponis (koks - jo likimas nežinau), pradėjo varyti kareivius prie duobių šaudymui. Jis tada man ir kartu buvusiam mūsų būrio kareiviui Grigoniui (koks jo likimas - nežinau) liepė eiti šaudyti pasmerktuosius. O kada mes pareiškėme, kad žmones šaudyti negalime, Krikštaponis liepė nuo duobių pasitraukti toliau, kad mūsų kas netyčia nenušautų“ (A. Rukšėnas, *Kauno 2-asis...* p. 32; M. Kačiulio 1980 m. liepos 14 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1159, l. 69).

Be to, M. Kačiulis 1982 m. rugpjūčio 16 d. apklausoje parodė: „Pirmiausia Juodis išvedė mus į Rudensko miestelio apsupimą. O vokiečių žandarmerija ir kiti mūsų kuopos kariai ėjo po tą miestelį ir rinko žydų tautybės piliečius. Paskiau, ten prie tokių žvyrduobių, kur žvyras išimtas, buvo suvaryti visi žydų piliečiai ir mus sušaukė nuo apsupimo sargybos. Ten visa kuopa jau buvo

susirinkusi. Surinktųjų šaudymui vadovavo leitenantas Juodis, leitenantas Tamošiūnas ir kuopos vadas Krištaponis. [...] Vokiečiai iš žandarmerijos stovėjo toliau. O mūsų kuopą sušaukė čia ir žydai tose duobėse buvo. Dvi grupės. Vienas kareivis iš mūsų, iš jaunų pasakė: „Aš negaliu, - sako, žmonių šaudyti“. Tai paskui Krištaponis - kuopos vadas - pasakė: „Kurie negalite šaudyti, pasitraukite“. Iš mūsų buvo pasitraukę maždaug 15 ar 17 vyrų į šoną. Mes buvome kokių 20 - 25 metrų atstume nuo tų visų ir matėme viską“ (M. Kačiulio 1982 m. rugpjūčio 16 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1161, t. 3, l. 65; M. Kačiulio 1980 m. liepos 14 d. apklausos protokolas, *LYA*, ap. 58, b. 47745/3, t. 2, l. 149; A. Rukšėnas, *Kauno tautinio...*, p. 180 - 181).

Pažymėtina, kad aukščiau nurodyti M. Kačiulio parodymai gauti ne norint išsiaiškinti J. Krištaponio (Krištaponio) veiklą ar nusikaltimus (apie jo žuvimą saugumiečiai žinojo jau 1945 m., todėl specialiai aiškintis jo veiklą ar užvesti jam bylą nebuvo prasmės), o vykdant SSRS generalinio prokuroro pavedimą dėl JAV Teisingumo ministerijos Specialiųjų tyrimų skyriaus prašymo pagalbos 2-ojo bataliono 2-os kuopos 3-ojo būrio vado leitenanto Jurgio Juodžio byloje. 1982 m. rugpjūčio 16 d. apklausa buvo vykdoma dalyvaujant JAV Teisingumo ministerijos Specialiųjų tyrimų skyriaus atstovui N. Šerui ir to paties skyriaus operatoriui filmavimo kamera darant vaizdo ir garso įrašą. Apklausą vykdė LSSR prokuroro vyresnysis padėjėjas, vyresnysis justicijos patarėjas J. Bakučionis ir N. Šeras, kurie daugiausia klausinėjo apie J. Juodžio dalyvavimą šaudymuose, tačiau apie J. Krištaponį (Krištaponį) M. Kačiulis nebuvo klausiamas ar skatinamas prieš jį liudyti. Per apklausą M. Kačiulis patvirtino, kad jo sveikata ir atmintis gera (M. Kačiulio 1982 m. rugpjūčio 16 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1161, t. 3 (Jurgio Juodžio bylos medžiaga), l. 55 - 79).

Vokiečių kariuomenei okupavus Baltarusiją, Minske ir jo apylinkėse 1941 m. vasarą - rudenį buvo įsteigta daug karo belaisvių stovyklų, kurios nuo rugpjūčio mėn. visos kartu sudarė karo belaisvių stovyklą (Stalag) Nr. 352. Komisija, tyrusi nacių nusikaltimus prieš karo belaisvių stovyklos Nr. 352 (miško stovykla, Minsko priemiestis) kalinius, 1944 m. liepos mėnesio akte konstatavo, kad 1941 m. spalio mėn. buvo surengta masinė karo belaisvių naikinimo operacija. Buvo sušaudyta daugiau nei 8 tūkst. miško stovyklos kalinių. Operacijoje dalyvavo ir 2-asis Pagalbinės policijos tarnybos batalionas (A. Rukšėnas, *Kauno 2-asis...*, p. 33 - 37; *Verbrechen der Wehrmacht. Dimensionen des Vernichtungskrieges 1941 - 1944*, Herausgeber: Hamburger Institut für Sozialforschung, 2002, s. 227; *LYA*, f. K-I, ap. 58, b. 47386/3, t. 6, l. 57).

Vokiečių 11-ojo rezervinės policijos bataliono operatyviniame pranešime teigiama, kad 1941 m. spalio 15 d. dvi lietuvių apsaugos dalių kuopos, vadovaujamos nuovados karininko, buvo pasiųstos į Minsko civilių belaisvių stovyklą ir sunaikino „625 komunistus“ (*Masinės žudynės Lietuvoje*, d. 1, sud. Boleslovas Baranauskas, E. Rozauskas, Vilnius: Mintis, 1965, p. 312). Šioje

akcijoje dalyvavo 2-ojo bataliono 1-osios ir 2-osios kuopų policininkai. Buvęs 1-osios kuopos policininkas Stasys Arštikaitis parodė, kad 2-ojo bataliono policininkai automašinomis buvo nuvežti už Minsko, kur buvo karo belaisvių stovykla. Pro stovyklos vartus vokiečiai išvarė didelę karo belaisvių koloną, kurioje buvo apie 300 žmonių. Juos 2-osios kuopos policininkai apsupo ir varė į žudynių vietą apie 500 m atstumu nuo stovyklos. Dalis 2-osios kuopos policininkų saugojo koloną, kiti stovyklos kalinius grupelėmis varė į duobę. Pasmerktuosius šaudė 1-osios kuopos policininkai. Po sušaudymo 2-osios kuopos policininkai iš stovyklos atvedė dar dvi kolonas ir jas sušaudė 1-osios kuopos kariai (S. Arštikaičio 1962 02 19 tardymo protokolas, J. Knyrimo ir S. Arštikaičio 1962 06 05 akistatos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, t. 3, l. 270 - 272, t. 5, l. 207 – 208). 1941 m. spalio 15 - 16 d. operacijos metu 2-ojo bataliono 1-osios ir 2-osios kuopos policininkai sušaudė 625 stovyklos Nr. 352 kalinius (A. Rukšėnas, *Kauno 2-asis...*, p. 33 – 37).

Vokiečių 11-ojo rezervinės policijos bataliono operatyvinio pranešimo duomenimis, 1941 m. spalio 18 d. viena apsaugos dalių kuopa sunaikino „1150 komunistų“ - Minsko civilių belaisvių stovyklos kalinių. Šio pranešimo duomenis iš dalies atitinka buvusio 2-ojo bataliono 2-osios kuopos policininko M. Kačiulio parodymai. Jis teigė, kad 1941 m. spalio mėn., po akcijos Rudenske, vieną ankstyvą rytą lietuvių policijos 2-ojo bataliono 2-osios kuopos policininkai iš kareivinių sunkvežimiais važiavo už Minsko, į sovietų karo belaisvių stovyklą. Čia vokiečiai iš barakų varė belaisvius, juos rikiavo į koloną (surikiuota apie 400 žmonių). Po to 2 kuopos 3-o būrio policininkai, vadovaujami jaunesniojo leitenanto Jurgio Juodžio, apsupė belaisvių koloną, ją pro stovyklos vartus konvojavo į už pusę kilometro nuo stovyklos buvusią pievą, ten pasmerktuosius varė į duobę. Pasmerktuosius šaudė kitų 2 kuopos būrių policininkai. Po to ltn. Jurgio Juodžio vadovaujamas būrys atvarė dar dvi belaisvių kolonas (jose buvo po 400 asmenų), kurios buvo sušaudytos (A. Rukšėnas, *Kauno 2-asis...*, p. 34 - 35; *Masinės žudynės Lietuvoje*, d. 1, p. 312; M. Kačiulio 1980 07 14, 1982 08 16 apklausos protokolai, *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1159, l. 70 - 71, b. 1160, l. 12.). S. Kačiulis 1979 m. apklausoje teigė, kad sovietų karo belaisvių sušaudymo akcijoje, kai buvo sušaudytos trys jų kolonos (kiekvienoje po 400 asmenų), dalyvavo tik 2-oji kuopa. Taigi, S. Kačiulio teiginiai atitinka minėto vokiečių 11-ojo rezervinės policijos bataliono operatyvinio pranešimo duomenis apie nužudytųjų skaičių – apie 1200 žmonių. (A. Rukšėnas, *Kauno 2-asis...*, p. 34 - 35; M. Kačiulio 1979 04 05 apklausos protokolas, *LYA*, ap. 58, b. 47745/3, t. 3, l. 25).

Apie 2-osios kuopos vado ltn. Juozo Krikštaponio (Krištaponio) dalyvavimą Minsko karo belaisvių stovyklos Nr. 352 kalinių žudynėse liudija buvusių policininkų parodymai. Buvęs 2-osios kuopos policininkas Stasys Rutkauskas parodė, kad 1941 m. rudenį visas 2-asis batalionas išvyko į Minsko lagerį, kuris buvo Minsko priemiestyje. Antrajai kuopai tada vadovavo ltn. J. Krikštaponis (Krištaponis). Lageryje buvo laikomi karo belaisviai, politiniai kaliniai, civiliai žmonės.

Bataliono kariai varė stovyklos kalinius prie duobių ir šaudė. Komandą šaudyti duodavo J. Krikštonis (Krištonis), Juodis, Tamošiūnas ir kitų kuopų bei būrių karininkai (Stasio Rutkausko 1961 m. lapkričio 18 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. b. 47386/3, t. 3, l. 337).

Buvęs 2-ojo bataliono 3-iosios kuopos vadas kpt. Juozas Ūselis parodė, kad tuo metu, kai vyko karo belaisvių stovyklos Minsko priemiestyje naikinimo operacija, J. Krikštonis (Krištonis) vadovavo antrajai kuopai. Atkreiptinas dėmesys, kad J. Ūselio apklausoje taip pat nebuvo klausama apie J. Krikštonio (Krištonio) veiklą, J. Ūselis jo pavardę pasakė tardytojo neprašomas, apibūdindamas įvykių eigą. Taip pat minėjo J. Krikštonio (Krištonio) padėjėjo Tamošiūno pavardę, tačiau kitų kuopos karininkų pavardžių, dalyvavusių akcijoje, neatsiminė (Juozo Ūselio 1962 m. sausio 26 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. b. 47386/3, t. 3, l. 63).

Be to, Stasys Rutkauskas dar parodė: „1941 m. rudenį, tikslios datos neprisimenu, batalionas kartu su vokiečių batalionu traukiniu išvažiavo į Borisovą. Važiavo visas batalionas. Batalionui vadovavo Impulevičius, kuris kartu važiavo. Iš antros kuopos karininkų važiavo Krištonis, Juodis, Tamošiūnas. Buvo karininkai ir iš kitų kuopų, kad jų pavardžių aš nežinau.[...]. Į Borisovą nuėjo vokiečių kareiviai, kurie suėmė Borisove apie 300 žmonių. Iš jų galėjo būti 100 žydų ir likusieji baltarusiai. Mūsų batalionas buvo pasilikęs Borisovo apsaugai, bet kadangi Borisove pasipriešinimo vokiečiams niekas neparodė, tai apsaugoti Borisovo nereikėjo. Maždaug už dviejų valandų vokiečiai su vietiniais policininkais atvarė apie 300 suimtųjų. Apie 150 ar daugiau, dabar neprisimenu, atrinko, o kitus paliko saugoti bataliono kareiviams ir suvarė į vagonus. Tuos atrinktuosius, visus žydus ir dalį baltarusių, bataliono kareiviai nuvarė palei geležinkelį link Minsko ir ten sušaudė. Prieš tai, kad varyti šaudyti, Krištonis kreipėsi į visus bataliono kareivius, pareikšdamas, kas nori savanoriais eiti šaudyti. Atsirado tokių kareivių apie 30 žmonių, bet pavardžių jų neprisimenu, nes jie buvo iš įvairių kuopų. Kas ėjo šaudyti savanoriais iš antros kuopos dabar neprisimenu. Su kareiviais į šaudymo vietą nuėjo Krištonis. Kartu ėjo vokiečių karininkų, vietinių policininkų. Pačio šaudymo aš nemačiau, tik girdėjau šūvius iš šautuvų“. Nors yra abejonių ar S. Rutkauskas teisingai nurodė Borisovo vietovę, tačiau pastebėtina, kad šių apklausų metu tardytojas S. Rutkausko neklausinėjo apie J. Krikštonio (Krištonio) vaidmenį šiose žudynėse, todėl jis galėjo jo pavardės ir neminėti (Stasio Rutkausko 1961 m. lapkričio 18 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. b. 47386/3, t. 3, l. 334 - 337; Stasio Rutkausko 1981 m. sausio 27 d. apklausos protokolas, *LYA*, ap. 46, b. 1287, l. 20).

2-osios kuopos policininkai Baltrus Simonavičius, Stanislovas Gervinas, Martynas Kačiulis, 1948 m. vasarą tardymo metu parodė, kad 1941 m. spalio pabaigoje ir lapkričio mėnesiais 2-ajai kuopai vadovavo lt. Nikodemas Reikalas, kuris vadovavo kuopai Slucko, Klecko, Minsko ir Borisovo žydų getų kalinių žudynėse. Išvardindami visus jiems žinomus 2-ojo bataliono karininkus,

B. Simonavičius, S. Gervinas ir M. Kačiulis 1948 m. kažkodėl nenurodė J. Krikštaponio (Krištaponio) pavardės, tačiau liudijo, kad N. Reikalas dalyvavo tik šių keturių miestų žydų žudynėse. Pastebėtina, kad B. Simonavičius, S. Gervinas ir M. Kačiulis 1948 m. tardyme taip pat nebuvo specialiai klausiami apie N. Reikalą (B. Simonavičiaus 1948 m. rugpjūčio 4 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11238, t. 1, l. 103-108; S. Gervino 1948 m. liepos 28 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11238, t. 1, l. 199-206 a. p.; M. Kačiulio 1948 m. liepos 8 d. ir 16 d. tardymo protokolai, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11238, t. 1, l. 278, 283 a. p.).

Taigi, buvusių 2-osios kuopų policininkų parodymai liudija, kad ltn. J. Krikštaponis (Krištaponis) vadovavo 2-ajai kuopai Rudensko žydų geto kalinių ir karo belaisvių stovyklos (Stalag) Nr. 352 kalinių žudynėse, o ltn. N. Reikalas vadovavo 2-ajai kuopai Slucko, Klecko, Minsko ir Borisovo žydų getų kalinių žudynėse. Iš žinomų archyvinių dokumentų neaišku, kas vadovavo 2-ajai kuopai kitose žudymo akcijose (reikalingi papildomi tyrimai).

1941 m. gruodžio 18 d. 2-ojo bataliono vadas mjr. A. Impulevičius parašu patvirtino, kad „ltn. Juozas Krištaponis“, nuo 1941 m. rugpjūčio 1 d. ėjęs kuopos vado pareigas, „tinka būti pakeltas į kapitono laipsnį“ (2-ojo bataliono kuopos vado ltn. Juozo Krištaponio 1941 m. gruodžio 1 d. pakėlimo kapitono laipsniu raštas, *LCVA*, f. R-1444, ap. 1, b. 3, l. 145). Paprastai laipsnis pakeliamas už gerą pavestų užduočių vykdymą ir nepriekaištingą tarnybą.

Kapitono J. Krikštaponio (Krištaponio) tarnyba 2-ajame batalione pasibaigė 1942 m. pirmoje pusėje, arba perkeliant jį į tarnybą 242-E batalione. J. Krikštaponis (Krištaponis) 1942 m. rugsėjo 30 d. iš 252-E bataliono paleistas į atsargą (*Lietuvos karininkai...*, t. 4, p. 277; *LCVA*, f. 930, ap. 2 K, b. 255; *LYA*, f. K-8, ap. 2, b. 3).

Esama prieštaringos informacijos J. Krikštaponio (Krištaponio) šeimos narių atsiminimuose. Jo sesuo Veronika Krikštaponytė-Juodienė atsiminimuose teigė, kad brolis Juozas „visą nacių okupacijos“ laikotarpį slapstėsi nuo vokiečių ir sovietinių partizanų, bet buvo suimtas už konfliktą su vokiečiais restorane ir kelis mėnesius kalėjo Kauno kalėjime (*Aukštaitijos partizanų.....*, p. 217 – 225). Archyviniai duomenys rodo, kad jis iš tiesų buvo suimtas gestapo ir tris mėnesius kalintas Kauno kalėjime (LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro gen. mjr. P. Kapralovo 1945 08 29 pažyma SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvoje gen. ltn. I. Tkačenkai apie J. Krištaponio nukovimą karinės operacijos metu, *LYA*, f. K-21, ap. 1, b. 49, l. 199). Sesuo buvo įsitikinusi, kad jį išgelbėjo įtakingų asmenų laidavimas, iš jų ir generolo Stasio Raštikio, su kuriuo buvo susijęs šeimos ryšiais.

1943 m. J. Krikštaponis (Krištaponis) tapo Lietuvos laisvės armijos (LLA) nariu. 1944 m. įstojo į generolo leitenanto Povilo Plechavičiaus kuriamą Vietinę rinktinę ir buvo paskirtas Karo mokyklos 6-osios kuopos vadu. Prasidėjus sovietinei reokupacijai, įsijungė į partizaninį

pasipriešinimą. 1944 m. rugpjūčio mėn. paskirtas 2-ojo LLA rajono (Taujėnų, Deltuvos valsčiai) vadu. 1944 m. gruodžio mėn. iš 1-ojo ir 2-ojo LLA rajonų įkūrus Vyčio apygardą, tapo šios apygardos vadu. Kartu su 18 partizanų žuvo 1945 m. sausio 12 d. kautynėse su NKVD kariuomenės daliniu Užulėnio miške (Ukmergės r.). Palaidojimo vieta nežinoma (S. Knezys, *Kauno karo...*, p. 153; *Lietuvos kariuomenės...*, p. 277; *Holokaustas Lietuvoje 1941 - 1944*, Vilnius: LGGRTC, 2011, p. 415 - 416; J. Krikštaponis (Krikštaponis), <http://genocid.lt/centras/lt/653/a/>).

Nežinant aukščiau išdėstytų faktų, Juozui Krikštaponiui (Krištaponiui) LGGRTC generalinio direktoriaus 1997 m. gruodžio 22 d. įsakymu Nr. 66 pripažintas kario savanorio statusas (po mirties). LR Prezidento 2002 m. spalio 31 d. dekretu Nr. 1965 Juozui Krikštaponiui (Krištaponiui) suteiktas pulkininko laipsnis (po mirties).

Parengė Lietuvos istorijos instituto

XX amžiaus istorijos skyriaus mokslo darbuotojas

dr. Mindaugas Pocius